

JAROSŁAW STULCZEWSKI*

Szkice do dziejów wsi Niewiesz

STRESZCZENIE | Wieś Niewiesz legitymuje się średniowieczną metryką. Po raz pierwszy wzmiankowana jest w źródłach z 1357 r. Początkowo należała do rodziny Chebdów herbu Pomian. Najpóźniej na początku XV w. powstała w miejscowości parafia. Pod koniec XVIII w. majątek Niewiesz stał się własnością Zakrzewskich herbu Wyszogota. Głównie dzięki Józefowi Joachimowi Zakrzewskiemu w 1874 r. został wzniesiony w miejscowości nowy murowany kościół. Z rodziną Zakrzewskich wiąże się także początek rozwoju życia społecznego i kulturalnego Niewiesza. W 1903 r. we wsi zawiązała się Ochotnicza Straż Ogniowa, w 1907 r. otworzono szkołę Polskiej Macierzy Szkolnej, a w 1911 r. zaczęło działać Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe. W okresie powstania styczniowego w Niewieszu miało miejsce starcie między oddziałami powstańczymi i Rosjanami. Po jego upadku utworzono gminę Niewiesz z siedzibą władz gminnych w Dominikowicach. Dopiero w okresie dwudziestolecia międzywojennego siedzibę gminy przeniesiono z Dominikowic do Niewiesza. Na początku września 1939 r. w rejonie tej wsi toczyły się ciężkie walki armii polskiej z Niemcami o utrzymanie przepraw przez rzekę Wartę. W czasie II wojny światowej uległy całkowitemu zniszczeniu kościół, budynek gminy, szkoła i dwór.

Niewiesz w latach 1945–1954 pełnił ponownie funkcję gminy, w latach 1954–1972 był siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej i powtórnie w okresie 1973–1976 zyskał status gminy. Od 1977 r. Niewiesz zatracił swoje znaczenie administracyjne. Położony jest obecnie w gminie Poddębice.

SŁOWA KLUCZOWE | Niewiesz, wieś szlachecka, Chebdanowie, Zakrzewscy, ziemia sieradzka, powiat poddębicki

* Jarosław Stulczewski, archiwista, działacz społeczno-kulturalny oraz ruchu rekonstrukcyjno-historycznego, prezes Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Zduńskiej Woli, ul. Mickiewicza 4, 98-220 Zduńska Wola; e-mail: jaroslaw.stulczewski@o2.pl

Niewiesz to miejscowość położona na południowy wschód od Uniejowa, posiadająca bogatą przeszłość. Dawniej była wsią szlachecką wchodzącą w skład kasztelanii spycimierskiej¹. Po raz pierwszy wspomniana jest w 1357 r. w Tekach Pstrokońskiego². Pod koniec XIV w. w różnego rodzaju materiałach pojawiają się na przestrzeni lat inne wzmianki świadczące o istnieniu miejscowości pod nazwami: Newess, Newesz, Newes, Newesch, Newessz (lata: 1386, 1391, 1393, 1394, 1398, 1399)³. Początki miejscowości są ściśle związane z zamożnym, rycerskim rodem Chebdów herbu Pomian (Chebda de Newess). Była ona ich gniazdem rodowym, a także ziemią pozostającą w ich posiadaniu.

W materiałach z I połowy XV w. możemy odnaleźć Jana Chebdę, syna Chebdy z Niewiesza, pieczętującego się herbem Pomian. Jego ojciec był wojskim i stolnikiem sieradzkim, a w późniejszym czasie kasztelanem, starostą i wojewodą sieradzkim. Piastował także inne urzędy na Kujawach. Oprócz wspomnianego Jana miał jeszcze pięciu synów: Piotra, Stanisława, Niklina, Mikołaja i Marcina⁴.

Jan Chebda swoją karierę duchowną rozpoczął w pobliskim Uniejowie. Był protonotariuszem apostolskim, pełniącym rozliczne funkcje w Kościele katolickim. Wzmiankowany jest jako kanonik uniejowski (przed 1404 r.), kanonik kruszewicki (przed 1417 r.), dziekan włocławski (od 1417 r.), kanonik gnieźnieński (przed 1433 r.), kanonik poznański (1434 r.), archidiakon gnieźnieński (1435 r.), administrator diecezji poznańskiej (1439 r.), kanonik wrocławski i krakowski (1453 r.). W 1427 r. wszedł on w konflikt o probostwo gnieźnieńskie z Przedwojem z Grąd. Z tego powodu udał się do Rzymu, gdzie odbył audiencję u papieża. Miał rzucić tam oszczerstwa pod adresem polskiego króla Władysława II Jagiełły, co doprowadziło do tego, że w 1434 r. przed samym papieżem w imieniu władcy musiał tłumaczyć

1 R. Rosin, *Warunki naturalne, drogi lądowe i rozwój terytorialno-administracyjny*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 26.

2 S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. II, Łódź 1970, s. 6.

3 R. Hube, *Zbiór rot przysięg sądowych poznańskich, kościańskich, kaliskich, sieradzkich, piotrkowskich i dobrzyszyckich z końca wieku XIV i pierwszych lat wieku XV*, Warszawa 1888, s. 73, poz. 139; s. 75, poz. 156; s. 76, poz. 167. *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, Poznań 1879, dokument nr 1998.

4 A. Szweđa, S. Szybowski, *Kilka słów o pieczęci biskupa włocławskiego Jana Pelli z Niewiesza przy dokumencie pokoju mełneńskiego z 1422 r.*, „Studia Źródłoznawcze” 2018, t. LVI, s. 108.

się książę Witold⁵. Wiemy także, że Jan Chebda z Niewiesz wystawił kurię kanoniczną w Krakowie i ufundował w katedrze gnieźnieńskiej kaplicę Chebdów⁶. Zmarł w 1454 r. Był on bratankiem (nazywany w listach *synowcem*) pochodzącego z Niewiesz biskupa kujawskiego (1421–1428) i sekretarza królewskiego oraz współpracownika króla Władysława II Jagiełły – Jana Pelli herbu Pomian, syna Alberyka (Wojciecha)⁷.

Jan Pella był magistrem nauk wyzwolonych. W 1391 r. został mianowany kanonikiem gnieźnieńskim. Sześć lat później objął kanonię uniejowską, a od 1398 r. był tam scholastykiem. Rok później ustanowiono go prepozytem kruszwickim. Piastował też godność kanonika krakowskiego i wrocławskiego. W 1421 r. mianowano go biskupem kujawskim. Był także sygnatariuszem pokoju mełneńskiego (1422 r.). Wśród jego zasług można wymienić to, że w 1423 r. wystarał się u monarchy Władysława II Jagiełły o nadanie praw miejskich Łodzi, a rok później określił prawa i obowiązki jej mieszkańców. Zmarł w 1428 r. Został pochowany w katedrze wrocławskiej⁸.

Brat Jana Chebdy, Mikołaj, posiadał doktorat z prawa (1435 r.) i był rektorem na Uniwersytecie w Bolonii. Pełnił również funkcje kanonika gnieźnieńskiego i poznańskiego, prepozyta kruszwickiego, kantora i dziekana poznańskiego oraz starosty łowickiego. W 1448 r. był kandydatem na arcybiskupa gnieźnieńskiego. Zmarł w 1455 r. Inny z braci, Piotr, dostąpił przed rokiem 1424 zaszczytu pasowania na rycerza, co otworzyło mu drogę do kariery na tym polu⁹. To potwierdza, że ród Chebdańów był w różnych kręgach doskonale znany, a przy tym dość wpływowy. Bracia mieli m.in. udział w dobrach Zbylczyce (Sbiluczicze) w powiecie szadkowskim¹⁰. W podziale majątkowym dokonanym między nimi a ich braćmi stryjecznymi (synami Stanisława Pelli z Niewiesz), który miał

5 *Herbarz polski*, t. 2, A. Boniecki, A. Reiski (oprac.), Warszawa 1900, s. 355.

6 <http://kruszwicahistoria.blogspot.com/2016/10/znani-praaci-i-kanonicy-kruszwiccy-do.html> [dostęp: 3.03.2021].

7 P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 339.

8 Nagrobek nie zachował się do czasów współczesnych.

9 A. Szymczakowa, „*Milites strenui*” z *Sieradzkiego w XV wieku*, [w:] A. Radziwiński i J. Wróniszewski (red.), *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, Toruń 1996, s. 201, 211; tenże, *Szlachta sieradzka w XV wieku*, Łódź 1998, s. 162–164.

10 S. Zajączkowski, S.M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego...*, s. 203.

miejsce 23 kwietnia 1428 r., czyli już po śmierci stryja – biskupa Jana Pelli, otrzymali Niewiesz, Kozubów, Łęg, Karnice, Rusinowice i właśnie Zbylczyce. Częścią tych osad Chebdanowie musieli dysponować jednak wcześniej, gdyż 3 czerwca 1426 r. Piotr otrzymał od swoich braci w samodzielne użytkowanie wieś Karnice¹¹. Nie można zatem wykluczyć, że zgodnie z nieznanymi nam wcześniejszymi regulacjami majątkowymi Niewieskich dzierżył on ster w Zbylczycach¹².

Wspomniana rodzina znacznie przyczyniła się do rozwoju wsi Niewiesz oraz okalających ją miejscowości. Chebdanowie najpóźniej na początku XV w. ufundowali parafię i wzniesli we wsi kościół, gdyż ok. 1455 r. arcybiskup gnieźnieński Jan ze Sprowy, wykonawca woli Jana Chebdy z Niewiesza herbu Pomian, z ofiarowanych przez niego funduszy erygował altarię¹³ przy parafii¹⁴. Na uposażenie wspomnianej altarii zapisał on 200 grzywien na Niewiesz i Grocholice, od których 8 grzywien procentu pobierał altarysta, a także opłacano plac zwany Krawcowskie, na którym znajdował się dom z ogrodem i łąką. Zezwolił również kmieciom na prowadzenie w lesie wolnego wyrębu w miejscach do tego przeznaczonych. Miejscowy proboszcz otrzymywał zaś dziesięcinę z folwarku i łąnów kmiecych w Niewieszu oraz dziesięcinę lnianą po 2 grosze z łąnu. W Biessynowicach (nieznana dziś miejscowość) otrzymał ziemię składającą się z trzech uprawnych pól¹⁵.

Powstanie parafii przyczyniło się do rozwoju szkolnictwa w miejscowości. Jego początków należy upatrywać w momencie utworzenia przy kościele szkółki parafialnej. Tego typu szkółka istniała na pewno w Niewieszu już na początku XVI w. Także w aktach wizytacji parafii z lat 1779–1791 wzmiankowana jest szkoła¹⁶.

11 Piotr z Niewiesza i Karnic za panowania Kazimierza Jagiellończyka awansował na urząd chorążego większego łęczyckiego, który sprawował w latach 1450–1468. Zmarł po 1476 r. Jego potomkowie dzierżyli również ster w nabytych przezeń Poddębicach.

12 A. Szweda, S. Szybkowski, *Kilka słów o pieczęci biskupa...*, s. 108; S. Szybkowski, *Biskup włocławski Jan Pella z Niewiesza i jego bratankowie. Z badań nad wpływem duchownych na kariery ich rodzin w późnym średniowieczu*, [w:] A. Wałkowski (red.), *Duchowieństwo i laicy*, Warszawa 2010, s. 196–197.

13 Altaria – rodzaj fundacji kościelnej.

14 J. Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, t. 1, Gniezno 1880, s. 369.

15 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 7, B. Chlebowski, F. Sulimierski, W. Walewski (red.), Warszawa 1886, s. 135.

16 M. Wisińska, *Kultura i oświata do końca XVIII wieku*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 172, 194.

Na początku XVI w. wieś i parafia należały do powiatu szadkowskiego i województwa sieradzkiego. Parafia była w dekanacie uniejowskim w archidiaconacie uniejowskim archidiecezji gnieźnieńskiej¹⁷. W tym okresie miejscowość w źródłach występuje jako Nyeviesz, Nyewiesch¹⁸, a parafia swoim zasięgiem obejmowała wioski: Biernacice, Wilczków, Karnice i Chropy. Według rejestru poborowego z lat 1552 i 1553 Niewiesz, będący w okręgu szadkowskim, miał 4 łany kmiece i 12 osadników¹⁹. W 1775 r. miejscowość liczyła 27 domów. W 1734 r. drewniany kościół i cała miejscowość zostały splądrowane i spalone przez wojsko Augusta III²⁰. Świątynię odbudowano w 1757 r.

Majątek Niewiesz wraz z Karnicami wchodził w skład dóbr poddębickich²¹ i należał do Barbary z Duninów Sanguszkowej. W 1787 r. zostały one przez nią w całości sprzedane za sumę 570 tys. zł cześnikowi gnieźnieńskiemu Franciszkowi Ksaweremu Zakrzewskiemu herbu Wyszogota. Po jego śmierci w 1797 r. majątek przeszedł na jego syna Klemensa Rocha Ignacego, sędziego pokoju powiatu zgierskiego. To on założył w Poddębicach osadę fabryczną i osiedlił w niej kolonistów, a w 1822 r. wystarał się o odzyskanie dla Poddębic praw miejskich²². Po jego śmierci synowie podzielili dobra²³. Alfons otrzymał Poddębice z przyległościami, Józef Joachim – Niewiesz, a Antoni – Puczniew. Wszystkie te dobra należały do Zakrzewskich aż do 1939 r.

W latach 30. XIX w. do dóbr ziemskich Niewiesz należały następujące miejscowości z przyległościami: Karnice, Wilczków, Grocholice, Boczki i Sempółki. Majątek pod względem administracyjnym znajdował się w powiecie warckim, w obwodzie i województwie kaliskim. Wieś liczyła 17 domów zamieszkałych przez 183 mieszkańców²⁴.

17 J. Łaski, *Liber beneficiorum...*, s. 353, 357, 366, 369–371.

18 A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Wielkopolska*, t. 13, cz. 2, *Źródła dziejowe*, Warszawa 1883, s. 132, 189.

19 Tamże, s. 133.

20 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 135.

21 Dobra poddębickie składały się z miasta Poddębice i wiosek: Byczyna, Łązki, Chropy, Karnice, Wilczków, Niewiesz, Grabica, Boczki, Sempółki oraz z połowy miejscowości Ułanów.

22 J. Pietrzak, *Poddębickie kalendarium*, Poddębice 1998, s. 8–9.

23 Klemens Zakrzewski zmarł 5 listopada 1845 r. w Niewieszu. Pochowany został w grobowcu rodzinnym w Poddębicach.

24 *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Komisyyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. 2, M–Z, Warszawa 1827, s. 46.

W 1874 r. został wzniesiony w miejscowości nowy murowany kościół z cegły ufundowany przez dziedzica Niewiesz Józefa Joachima Zakrzewskiego²⁵ i dziedzica Biernacie Feliksa Lisieckiego oraz Aleksandra Mrozowskiego. Wsparcia przy budowie kościoła udzielił także człowiek określany mianem „pobożnego staruszka z Poddębic”. Dwa lata później Artur i Aleksandra Dzierzbiccy, w których rękach znajdowały się Biernacice, zakupili do kościoła organy. Z kolei plebania i budynki gospodarcze powstały w 1870 r. dzięki wsparciu finansowemu parafian²⁶. W 1887 r. miejscowy cmentarz grzebalny ogrodzono murem²⁷.

W okresie powstania styczniowego wieś była miejscem potyczki oddziału powstańczego. Oddziały płk. Ludwika Oborskiego, kpt. Stanisława Szumlańskiego i płk. Karola Włodka pod dowództwem płk. Kajetana Słupskiego podczas rejterady z województwa mazowieckiego weszły na obszar województwa kaliskiego i stoczyły 23 maja 1863 r. zaciętą walkę pod Niewieszem. Jadące z Uniejowa w kierunku Poddębic oddziały rosyjskie w sile 2 rot piechoty i I szwadronu huzarów wpadły w zasadzkę urządzonej przez płk. Ludwika Oborowskiego pod Niewieszem, a następnie zabarykadowały się w domach i budynkach gospodarczych w samym Niewieszu. Bezparadonowa walka w miejscowości trwała cały dzień i zakończyła się bezowocnie dla powstańców. Z powodu zapadającego zmroku, jak i wysłanych z Łęczycy odwodowych oddziałów rosyjskich, Polacy wycofali się do Poddębic. Po stronie carskiej były znaczne straty, ale wśród powstańców jeszcze większe. Poległo 30 powstańców, pochowanych w zbiorowej mogile na miejscowym cmentarzu²⁸. Rannych było 50, w tym dowódcy: płk Włodek i płk Oborski²⁹. Wielu z nich zmarło w wyniku odniesionych ran w szpitalu powstańczym w Poddębicach. Rannych partyzantów umieszczono także w połowych lazaretach w Karnicach i Byczynie³⁰.

25 Dziedzic dóbr Józef Zakrzewski zmarł 8 maja 1875 r. Jego pogrzeb odbył się w kościele parafialnym w Niewieszu, gdzie został pochowany. Zob. „Kurjer Warszawski” 1875, nr 99.

26 J. Łaski, *Liber beneficiorum...*, s. 369.

27 „Gazeta Świąteczna” 1887, nr 331/32.

28 Wśród nich był 24-letni syn dziedzica Goszczanowa – Bieske (imienia nie ustalono).

29 „Wiadomości z pola bitwy” 16.07.1863, nr 14; „Echo Tureckie” 1937, nr 8; 1938, nr 21; A. Ruszkowski, *Wydarzenia powstania styczniowego 1863–1864 w województwie sieradzkim*, „Wędrovník” 1983, nr 288, s. 10.

30 W lazaretach powstańczych w Poddębicach, Karnicach i Byczynie zmarli m.in.: Jan Szydłowski (lat 30, z Pleszewa), Franciszek Cielanowicz (lat 20, służący z Sarnówka), Ambroży Bryner (lat 35, murarz z Czerwonki, pow. łowicki), Michał Chodak (lat 24,

Po stronie powstańczej w walkach brał udział Józef Szumski, ojciec Marii Dąbrowskiej – jednej z ważniejszych polskich powieściopisarek XX w., autorki tetralogii powieściowej *Noce i dnie*, za którą była nominowana do Nagrody Nobla w dziedzinie literatury³¹.

Jeden z powstańców, Stanisław Cholewiński, który brał udział w bitwie pod Niewieszem, tak opisał jej przebieg w swoim pamiętniku:

Rosjanie zajęli już tę wieś, a raczej już ją debeszując drogą ku lasowi, tj. nam na spotkanie i ujrzawszy nas dali niezwłocznie ognia. Wówczas strzelcy nasi, rozdzielwszy się na dwie połowy po obu stronach drogi, biegiem ruszyli na nieprzyjaciela. Szwadronowi kawalerii, w którym ja służyłem, rozkazano okrążyć wieś Niewiesz celem zaatakowania Rosjan z tyłu, co się też nam szczęśliwie udało. Spozrzegłszy to dowódca rosyjski natychmiast część swojej piechoty zawrócił ku nam frontem i zaczął rżęsiwym ogniem prażyć nasz szwadron, stojący już w opłotkach wsi; jednocześnie ostrzeliwując się bezustannie śmiało z frontu nacierającym nań strzelcom Oborskiego, kazał swej kolumnie cofać się z powrotem do wsi. Kawaleria nasza, nie mogąc tu wytrzymać pod ogniem piechoty rosyjskiej, ustąpiła z drogi i uderzyła z boku na stojących na skrzydle nielicznych huzarów; natarcie nasze było tak gwałtowne, iż mało kto z nich został żywym³².

Po upadku powstania styczniowego utworzono gminę Niewiesz z siedzibą władz gminnych w Dominikowicach. Nowa gmina administracyjna weszła w skład powiatu tureckiego (siedziba władz powiatowych w Turku była oddalona o 27 wiorst od miejscowości). Pod koniec XIX w. Niewiesz wraz z wsią Karnice stanowił jedno dobro, składające się z wsi Niewiesz i Karnice (17 domów i 307 mieszkańców), trzech osad: Wilczków, Grocholice, Boczki (3 domy i 21 mieszkańców) oraz folwarków: Niewiesz, Sempółki, Wilczków, Karnice (9 domów i 92 mieszkańców). W samym Niewieszu chłopci stosowali wówczas płodozmian jedenastopolowy, a we wszystkich folwarkach zaledwie 15 budynków było murowanych. Reszta stanowiła budownictwo drewniane. Wieś często nawiedzały pożary. W 1897 r. w folwarku Niewiesz spłonął dwór wraz z częścią pozostałych zabudowań

z Pikutkowa, pow. włocławski). Spoczywają oni w zbiorowej mogile na cmentarzu parafialnym w Poddębicach. Zob. J. Milczarek, *Powstanie styczniowe w Sieradzkim*, Sieradz 1983, s. 24, 31, 47; J. Pietrzak, *Potyczka pod Niewieszem 24 V 1863 r.*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1992, nr 1, s. 13–14.

31 A. Ruskowski, *Sieradz i okolice. Przewodnik turystyczny*, Sieradz 2000, s. 172.

32 *Spisowcy i partyzanci 1863 roku*, S. Kieniewicz (red.), Warszawa 1967, s. 571–575.

należących do właściciela dóbr poddębickich Napoleona Józefa Zakrzewskiego, który był bratankiem wcześniej wspomnianego Józefa Joachima³³.

Pod względem administracji kościelnej parafia wchodziła w skład dekanatu tureckiego i liczyła 1631 parafian. Najbliższa stacja pocztowa od Niewiesza działała w Uniejowie. Teren wsi należał do sądu gminnego okręgu III w Niemysławie, który był oddalony o ok. 10 km na południe od miejscowości³⁴. W latach 80. XIX w. w Niewieszu osiedliło się kilka rodzin żydowskich, prowadzących tutaj własne interesy (sklepy)³⁵.

Na początku XX w. gminę Niewiesz zamieszkiwało 6326 mieszkańców (2980 mężczyzn i 3346 kobiet), z czego 5688 było katolikami, 621 ewangelikami, 19 osób deklarowało się jako wyznawcy innej wiary bądź niewierzący. Możliwe, że byli to wspomniani Żydzi. Na terenie gminy przebywało także 6 cudzoziemców³⁶. Miejscowa Parafia Rzymskokatolicka pw. Wszystkich Świętych liczyła 2 tys. wiernych i obejmowała miejscowości: Biernacie, Kolonia Biernacka, Czekaj, Felicjanów, Józefów, Karnice, Niewiesz, Sempółki, Wilczków, Wojciechów. Odpusty obchodzono na św. Walentego (14 lutego), św. Antoniego (13 czerwca) i na święto Przemienienia Pańskiego (6 sierpnia). Przy kościele działało także Bractwo im. św. Walentego³⁷. Z kolei wyznawcy ewangelicko-augsburscy w Niewieszu posiadali własny kantorat, podległy zborowi w Turku³⁸. W miejscowości nie było rządowej szkoły początkowej (elementarnej). Na terenie gminy swoją działalność prowadziły trzy prywatne podmioty. We wsi Krępa funkcjonowały od 1907 r. browar oraz fabryka krochmalu, będące własnością M. Radoszewskiego. W samym Niewieszu działał tartak właściciela majątku Napoleona Józefa Wyssogota-Zakrzewskiego z Poddębic³⁹.

Z rodziną Zakrzewskich wiąże się także początek rozwoju życia społecznego, kulturalnego i rozrywkowego Niewiesza. Sam Napoleon był znany w okolicy z organizacji polowań w swoich lasach. Dla przykładu w 1895 r. ubito 100 zajęcy, 3 kozły i 6 lisów⁴⁰. Przez kilkanaście lat pełnił on funkcję

33 „Kurjer Warszawski” 1897, nr 73.

34 *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego...*, s. 135.

35 „Gazeta Świąteczna” 1887, nr 331/32; 1889, nr 444.

36 S. Graeve, L.V. Jacques, *Przewodnik po Guberni Kaliskiej*, Warszawa 1912, s. 17.

37 Tamże, s. 70–71, 87.

38 Kantorat – jednostka terytorialna parafii ewangelickiej, szkoła ewangelicka lub dom modlitwy (kaplica).

39 S. Graeve, L.V. Jacques, *Przewodnik po Guberni...*, s. 150, 157, 159.

40 „Kurjer Warszawski”, 1895, nr 349.

sędziego gminnego, a także należał do Związku Ziemi i Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego⁴¹. Z inicjatywy jego syna, Rodryga Feliksa Zakrzewskiego (od jego imienia wywodzi się nazwa pobliskiej miejscowości Rodrysin), w 1903 r. we wsi zawiązała się w niespełna trzy miesiące Ochotnicza Straż Ogniowa⁴². Zakrzewski poszedł za przykładem swego ojca, który prezesował wówczas Ochotniczej Straży Ogniowej w Poddębicach, udzielając straży wsparcia, nie tylko finansowego⁴³. Początkowo jednostka działała jako oddział straży ogniowej z Uniejowa, z czasem doszło do jej usamodzielnienia się. Przy straży funkcjonowała także orkiestra. Należeli do niej synowie gospodarzy z Niewiesz, Lipnicy i Grocholic. Warto wspomnieć, że jednostka była dobrze wyposażona. Druhowie byli umundurowani, a na stanie znajdowała się sikawka, dwie beczki i sprzęt ratunkowy. To dawało im możliwość aktywnego zwalczania wszelkich zagrożeń w całej okolicy, m.in. 24 września 1903 r. uczestniczyli w pożarze we wsi Dominikowice. W dniu 25 października 1903 r. odbyło się uroczyste poświęcenie przez miejscowego proboszcza ks. Stankowskiego budynku strażnicy oraz jego wyposażenia. W specjalnie przygotowanym pokazie dla mieszkańców i zaproszonych gości druhowie zademonstrowali podczas uroczystości swoją sprawność i umiejętności gaśnicze⁴⁴.

W 1907 r. władze gubernialne wyraziły zgodę na otwarcie we wsi szkoły Polskiej Macierzy Szkolnej⁴⁵, a w 1911 r. powstało Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe, którego zarząd składał się z księdza, dwóch gospodarzy i dziedzica. Kasjerem był właściciel domu, zajmujący się sklepikarstwem⁴⁶. W okresie ogólnokrajowego strajku i rewolucji, skierowanych

41 J. Pietrzak, *Napoleon Zakrzewski – założyciel i darczyńca poddębickiej straży pożarnej*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2018, nr 2, s. 36–37.

42 Mieszkańcy wsi Lipnica, Grocholice i Niewiesz w procesie legalizacji działalności swojej straży ogniowej spotkali się początkowo z odmową zarejestrowania jednostki ze strony gubernatora kaliskiego ze względu na niewłaściwe zapisy w statucie. Dopiero odwołanie złożone w 1904 r. do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych poskutkowało pozytywnym załatwieniem sprawy. Zob. T. Olejnik, *Towarzystwa Ochotniczych Straży Ogniowych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1996, s. 67.

43 Założyciel i pierwszy prezes poddębickiej straży ogniowej Napoleon Zakrzewski zmarł 2 listopada 1921 r. Został pochowany w rodzinnej kaplicy grobowej w Poddębicach. Zob. „Kurjer Warszawski” 1921, nr 305.

44 „Strażak” 1903, nr 11; „Gazeta Świąteczna” 1903, nr 1192; „Zorza” 1903, nr 51 i 1904, nr 50.

45 „Rozwój” 1907, nr 26.

46 „Zorza” 1911, nr 41, 43; „Zaranie” 1913, nr 33.

przeciwno absolutyzmowi carskiemu oraz uciskowi obszarników i przemysłowców na ziemiach polskich, 42-letni Wojciech Stefaniak, mechanik tartaku w Niewieszu, w 1906 r. znalazł się na ławie sądowej, oskarżony o namawianie robotników do przygotowywania kos na rewolucję. Skazano go na pobyt w więzieniu⁴⁷.

Ryc. 1. Dwór w Niewieszu, spalony we wrześniu 1939 r., lata 30. XX w.
Źródło: ze zbiorów Jana Chałupnika

Majątek ziemski Niewiesz, należący do Napoleona Zakrzewskiego, został w 1914 r. nabyty przez Bank Włociański za 380 tys. rubli w celach parcelacyjnych, stając się tym samym własnością państwową⁴⁸. Posiadłość liczącą około 28 morgów gruntu ornego i łąk (w tym: ogród owocowy, park oraz dwór wraz zabudowaniami gospodarczymi) przeznaczono w 1928 r. do dyspozycji Sejmiku Powiatowego w Turku na urządzenie w niej Niższej Szkoły Rolniczej Żeńskiej⁴⁹.

W okresie międzywojennym gmina Niewiesz należała do powiatu tureckiego w województwie łódzkim⁵⁰. Według spisu powszechnego w 1921 r.

47 „Gazeta Sądowa Warszawska” 1906, nr 37; „Rozwój” 1906, nr 203.

48 „Zaranie” 1914, nr II.

49 „Echo Tureckie” 1928, nr 16.

50 W skład gminy Niewiesz wchodziły następujące miejscowości: wieś Balin, Kolonia Balin-Łęg-Przewóz-Jankowice, wieś Balin-Łęg, wieś Boczki, wieś Borzewisko, wieś

wieś i Kolonię Niewiesz zamieszkiwało 400 osób (wieś – 227, Kolonię – 173), zajmujących 42 budynki mieszkalne. Wszyscy byli wyznania katolickiego. Folwark Niewiesz-Lasy, liczący 5 domów, zamieszkiwało 39 osób, z czego 29 było wyznania katolickiego, a 10 mojżeszowego. Wszyscy deklarowali narodowość polską⁵¹. Od 1926 r. funkcję wójta gminy Niewiesz pełnił Adam Zdrojewski z Lipnicy, który został zastąpiony później na tym stanowisku przez Jana Kaweckiego⁵².

Na podstawie rozporządzenia Wojewody Łódzkiego z dnia 17 sierpnia 1933 r. o podziale obszaru gmin wiejskich powiatu tureckiego na gromady ustalono, że gromada Niewiesz będzie obejmowała: wieś Niewiesz, Napoleonów-Tartak, majątek Napoleonów, wieś Ułany i majątek Ułany. Z kolei w gromadzie Kolonia Niewiesz znalazła się tylko sama Kolonia Niewiesz⁵³.

W 1934 r. przeniesiono z Dominikowic do Niewiesz siedzibę władz gminnych, która początkowo mieściła się w domu prywatnym Stefana Fiktusa. W dniu 25 listopada tego samego roku odbyło się uroczyste poświęcenie i otwarcie budynku gminy przy udziale samorządowych władz powiatowych z Turku. Wtedy też oddano do użytkowania uczniom nowy budynek szkolny.

Z dniem 1 października 1937 r. do gminy Niewiesz przyłączono części obszarów zniesionych gmin Biernacice, Zelgoszcz i Kościelnica⁵⁴. Gmina Niewiesz była jedną z zaledwie trzech samorządów gminnych powiatu tureckiego (obok gmin Kowale Pańskie i Goszczanów), które przetrwały reformę gminną przeprowadzoną w 1937 r. Jej następstwem było zniesienie 16 samorządów wiejskich i utworzenie w ich miejsce 7 nowych. Zmieniła się w związku z tym przynależność administracyjna gminy Niewiesz, którą 1 kwietnia 1938 r. wraz z całym powiatem tureckim przeniesiono do województwa poznańskiego⁵⁵.

Dominikowice, folwark Dominikowice, wieś Dominikowice Łęg, wieś Dzierżazna, Kolonia Gibaszew, wieś Grocholice, wieś Izabela, wieś Jankowice, Kolonia Józefów, wieś Karnice, Kolonia Karnice, wieś Krępa, folwark Krępa, Kolonia Ksawercin, wieś Leśnik, wieś Lipnina, wieś Niewiesz, Kolonia Niewiesz, folwark Niewiesz-Lasy, wieś Paulina, Kolonia Piotrów, Kolonia Sempółki, wieś Sendów, Kolonia Sendów, wieś Śmiechów, folwark Śmiechów, wieś Ułany, folwark Ułany, wieś Wilczków, Kolonia Wilczków, Kolonia Władysławów.

51 *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 2, województwo łódzkie, Warszawa 1925, s. 118.

52 „Echo Tureckie” 1926, nr 13.

53 „Łódzki Dziennik Urzędowy” 1933, nr 18.

54 Wójtem gminy Niewiesz nadal pozostawał Jan Kaweckie. Zob. „Echo Tureckie” 1937, nr 41.

55 „Dziennik Urzędowy” [dalej: „DzU”] 1937, nr 46, poz. 350 i nr 48, poz. 374.

Ryc. 2. Szkoła powszechna w Niewieszu, spalona we wrześniu 1939 r., lata 30. XX w.
 Źródło: ze zbiorów Jana Chałupnika

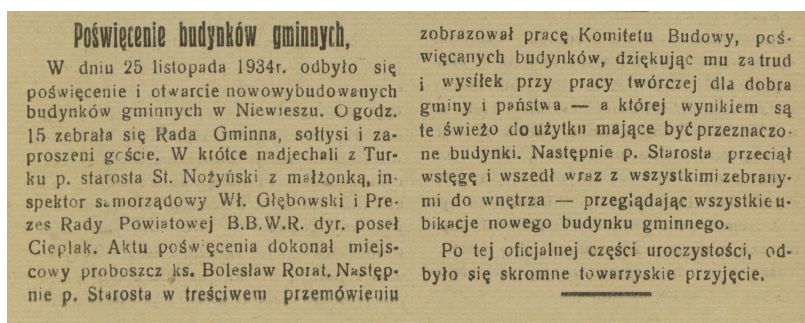
Do 1939 r. w miejscowości istniała gminna, „ruchoma” biblioteka, posterunek Policji Państwowej, szkoła powszechna, siedziba zarządu gminy, Kasa Oszczędnościowa „Ner-Warta” (wcześniej Kasa Gminna Pożyczkowo-Oszczędnościowa), tartak pn. „Spółka leśna Szykier, Kolski i S-ka”⁵⁶, a także działały organizacje społeczne (straż pożarna, Kółko Rolnicze, Koło Gospodyń Wiejskich, Liga Morska i Kolonialna, Związek Strzelecki, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Gminny Związek Rezerwistów i Byłych Wojskowych) i polityczne (Bezpartyjny Blok Współpracy

⁵⁶ Przedsiębiorstwo świadczące usługi sprzedaży drewna opałowego w Niewieszu znajdowało się w rękach Żyda Arona Kolskiego (zam. w Niewieszu). Było przez niego prowadzone od 1928 r. Z czasem zbył część swoich udziałów i stał się jednym z czterech współwłaścicieli tartaku. Jego współnikami zostali: Henryk Szykier (zam. w Niewieszu), Mieczysław Szykier (zam. w Łodzi) i Leon Bieleński (zam. w Łodzi). Założyli oni spółkę firmową na podstawie umowy z dnia 19 maja 1931 r. Termin funkcjonowania podmiotu określono na dzień 1 sierpnia 1933 r. z prawem automatycznego przedłużania na dalsze roczne okresy. W podpisanym akcie zawarto m.in. informację, że do zarządu wchodzi wszyscy współnicy. Zob. Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości”, 1931, nr 64a.

z Rządem, Obóz Zjednoczenia Narodowego). Na terenie gminy prosperowało kilka sklepików spożywczych, swoje usługi świadczył jeden młyn we wsi Paulina oraz 4 wiatraki. Istniały także 4 niewielkie majątki ziemskie stanowiące własność: Aleksandra Augustowskiego (Ułany), Wacława Bartkowskiego i Michała Radoszewskiego (Krępa) oraz Sylwestra Rydygiera (Dominikowice)⁵⁷.

Istniejąca w Niewieszu straż pożarna aktywnie uczestniczyła w życiu miejscowości. W swoich działaniach z powodzeniem współpracowała z miejscowym posterunkiem Policji Państwowej. Jednostka dość często brała udział w akcjach gaśniczych na terenie samej wioski, ale także okolicznych miejscowości. Niewieszowscy strażacy borykali się w tym czasie z problemem własnej strażnicy, która nie odpowiadała już wówczas ich potrzebom. W 1928 r. pobudowano nową remizę z kamienia wapiennego⁵⁸.

Działający wówczas aktywnie pod przewodnictwem wójta Jana Kaweckiego Zarząd Związku Strzeleckiego w Niewieszu w 1938 r. otrzymał od premiera gen. Felicjana Sławoja Składkowskiego aparat radiowy dla swojego pododdziału. Organizacja była inicjatorem i organizatorem m.in. zawodów strzeleckich. Opiekowała się też mogiłą powstańców z 1863 r. na miejscowym cmentarzu parafialnym⁵⁹.

Ryc. 3. Informacja o przebiegu uroczystości poświęcenia i otwarcia w dniu 25 listopada 1934 r. nowego gmachu dla Zarządu Gminy w Niewieszu

Źródło: „Echo Tureckie” 1934, nr 50, s. 2

57 „Echo Tureckie” 1932, nr 50; 1933, nr 6; 1934, nr 28; 1935, nr 21, 29, 38; 1936, nr 50; 1938, nr 26; 1939, nr 5, 30; *Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1930, s. 961–962.

58 Budynek straży w Niewieszu spłonął podczas działań wojennych na początku II wojny światowej.

59 „Echo Tureckie” 1938, nr 17, 21, 22.

Ryc. 4. Procesja Bożego Ciała we wsi Niewiesz, lata 30. XX w. (w tle wieża kościoła parafialnego pw. Wszystkich Świętych)

Źródło: ze zbiorów Jana Chałupnika

W 1938 r. w miejscowym kościele odbyła się uroczystość poświęcenia sztandaru kółek rolniczych gminy Niewiesz, a inicjatorem ufundowania go było Kółko Rolnicze w Wilczkowie⁶⁰. Warto wspomnieć, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego na terenie miejscowości organizowano wiele rocznic i świąt. Znane były obchody Święta Morza przygotowywane przez miejscowe Koło Ligii Morskiej i Kolonialnej⁶¹. W dniu 20 września 1927 r. mieszkańcy wraz z przybyłymi delegacjami ze sztandarami, uroczystie pożegnali zmarłego w wieku 88 lat mieszkańca i weterana powstania styczniowego oraz uczestnika bitwy pod Niewieszem Antoniego Hacza, który spoczął na miejscowym cmentarzu⁶².

W dniach 6–9 września 1939 r. toczyły się w rejonie miejscowości Niewiesz, Balin, Józefów i Ułany ciężkie walki 60 Pułku Piechoty Wielkopolskiej z 25 Dywizji Piechoty Armii „Poznań” z wojskami Wehrmachtu o utrzymanie linii obrony na rzece Warcie. Niemcy po wkroczeniu do miejscowości

60 Tamże, 1938, nr 27.

61 Tamże, 1935, nr 29.

62 Tamże, 1927, nr 39.

opuszczonej przez polskich żołnierzy rozpoczęli bestialskie mordy na polskiej ludności, nie oszczędzając przy tym nikogo. Był to krwawy odwet za klęski niemieckiej 30 Dywizji Piechoty gen. mjr. Kurta von Brisena, poniesione w walkach z oddziałami wydzielonymi ppłk. Mariana Frydrycha z 60 Pułku Piechoty. Na zajętych terenach Niemcy dokonywali masakry społeczności wiejskiej. W czasie walk ludność ratowała się ucieczką, ale znaczna część chowała się w piwnicach pod budynkami. Wkraczający żołnierze niemieccy wrzucali tam granaty, zabijając dzieci, kobiety, starców. Strzelano do każdego napotkanego, nawet bez legitymowania go, dlatego zginęło wówczas także kilku niemieckich kolonistów, gdyż nie zdążyli się nawet odezwać. Spalono przy tej okazji wsie: Balin, Szarów, Sempółki, Grocholice, Kościelnica, Boczki, Niemysłów. Po poniesionej klęsce Niemcy mordowali każdego napotkanego mężczyznę, a wiele zbrodni dokonywano w niezwykle okrutny sposób. W dniach 6–8 września 1939 r. miały miejsce egzekucje (pojedyncze lub zbiorowe) dokonywane przez żołnierzy Wehrmachtu: w Balinie (24 osoby), w Dominikowicach (24 osoby), w Gibaszewie i Izabeli (17 osób), w Józefowie (26 osób), w Krępie (60 osób) oraz w Niewieszu, Lipnicy i Sempółkach (58 osób). Ponadto dokonywano rozstrzeliwań także w inne wrześniowe dni w Bronówku, Borzewisku, Czekaju, Kościelnicy, Ksawerowie, Szarowie, Wojciechowie, Woli Przedmiejskiej i w Wieleńcu. W sumie zamordowano około 450 osób⁶³. Niemcy po wkroczeniu do Niewiesz zrabowali i podpalili szkołę, dwór, budynek urzędu gminy⁶⁴ i kościół parafialny. Warto zauważyć, że była to jedyna świątynia zniszczona na terenie

63 E. Serwiński, *Zbrodnie Wehrmachtu we wrześniu 1939 r. w rejonie Niewiesz w pow. tureckim*, „Przegląd Zachodni” 1963, t. 3, s. 114–125; S. Datner, *55 dni Wehrmachtu w Polsce. Zbrodnie dokonane na polskiej ludności cywilnej w okresie I.IX.–25.X.1939 r.*, Warszawa 1967, s. 270, 279–283, 299; R. Rosin, *Zbrodnie Wehrmachtu w Sieradzkim (1 września – 25 października 1939 r.)*, „Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi. Instytut Pamięci Narodowej” 1994, t. 3, s. 15; S. Nawrocki, *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego. Wrzesień–październik 1939 r.*, Poznań 1966, s. 42–43; M. Libicki, R. Wryk, *Zbrodnie niemieckie w Wielkopolsce w latach 1939–1945*, Poznań 2004, s. 89; B. Józwiak, *Działania obronne Armii „Poznań” na ziemiach powiatu poddębickiego we wrześniu 1939 roku*, [w:] *Są wśród nas świadkowie tamtych czasów. Zbrodnie Wehrmachtu na terenie powiatu poddębickiego we wrześniu 1939 r.*, Poddębice 2005, s. 11–18; T. Wójcik, J. Boraś, *Walki oddziału wydzielonego ppłk. Mariana Frydrycha z jednostkami 30 Dywizji Piechoty Wehrmachtu o utrzymanie przeprawy mostowej w Uniejowie w dn. 6–7 września 1939 roku*, „Biuletyn Uniejowski” 2020, t. 9, s. 23–57.

64 Tym samym uległa bezpowrotnemu zniszczeniu cała dokumentacja gminy Niewiesz sprzed 1939 r.

diecezji wrocławskiej bezpośrednio w wyniku działań wojennych. Została spalona 8 września 1939 r., a następnie, po przejściu głównego frontu jej pozostałości wysadzono w powietrze⁶⁵. W 1940 r. proboszcz ks. Julian Olejnik musiał opuścić parafię i udać się do Generalnego Gubernatorstwa⁶⁶.

Sprawa zbrodni Wehrmachtu na terenie gminy Niewiesz była po wojnie badana przez pracowników Instytutu Zachodniego w Poznaniu. We wrześniu 1959 r. i w czerwcu 1960 r. spisali oni w wyniku rozmów z 35 mieszkańcami 25 protokołów. Trzy z nich dotyczyły samego Niewiesza⁶⁷. Jeden ze świadków, Stefan Fiktus, zeznał⁶⁸:

Nazywam się Stefan Fiktus, mam lat 74, jestem z zawodu rolnikiem, mieszkam w Niewieszu, pow. Poddębice [...]. Dnia 7 września 1939 r. zauważyłem olbrzymi pożar w Balinie. Opuściłem tego dnia swoje gospodarstwo i udałem się do lasu w pobliżu Niewiesza. Następnego dnia paliło się wiele domów i zabudowań gospodarczych w Niewieszu. Postanowiłem wrócić do domu, aby sprawdzić, czy i mój dom się nie pali. Gdy wracałem, widziałem na głównej drodze Niewiesza wielu zabitych uciekinierów z okolic Turka. Pod częściowo spaloną oborą należącą do mego gospodarstwa leżało pięciu rozstrzelanych mężczyzn. Mieli oni z tyłu związane ręce. Byli to trzej bracia Ciesiołkiewiczze (nie pamiętam ich imion – siostra ich mieszka obecnie w Żukach) oraz ojciec z synem – Zielińscy z Turka (szewc z zawodu).

Dnia 8 września 1939 r., gdy chodziłem po wsi, aby obejrzeć skutki pożaru, widziałem wielu mężczyzn rozstrzelanych przez żołnierzy niemieckich. Żołnierze niemieccy uważali niemal każdego napotkanego mężczyznę za szpiega. Znam język niemiecki i dzięki temu obroniłem przed rozstrzelaniem mego znajomego – Mieczysława Czerskiego, chorego na płuca 20-letniego młodzieńca, którego pewien żołnierz niemiecki chciał właśnie rozstrzelać, bo i jego uważał za szpiega.

Na drogach wsi widziałem rozstrzelanych: Adamczyka – robotnika, Adamusa Franciszka – gospodarza, Plaka Adama – gospodarza, mego brata Jana Fiktusa – gospodarza. Wszyscy oni byli mieszkańcami Niewiesza.

Dziś o ofiarach bestialskiej niemieckiej zbrodni z rejonu Niewiesza przypomina na miejscowym cmentarzu parafialnym zbiorowa mogiła 314 osób

65 W. Frątczak, *Diecezja wrocławska w okresie II wojny światowej*, Wrocław 2013, s. 255.

66 Tamże, s. 359.

67 Zeznawali wówczas: Stefan Fiktus, lat 75, rolnik; Stanisława Olańska, lat 54, robotnica; Janina Chałupnik, lat 54.

68 E. Serwiński, *Zbrodnie Wehrmachtu we wrześniu 1939 r. w rejonie Niewiesza...*, s. 118.

cywilnych⁶⁹ oraz grób 23 żołnierzy 60 Pułku Piechoty z Ostrowa Wielkopolskiego i innych oddziałów 25 Dywizji Piechoty. W dniu 11 maja 1975 r. w Niewieszu Kolonii, przy drodze krajowej nr 72 Poddębice–Uniejów, odsłonięto okazały pomnik, który zgodnie z zamysłem miał upamiętnić dokonany mord. Monument, który stał się charakterystycznym obiektem dla miejscowości i w pewnym stopniu jej rozpoznawalnym symbolem, składa się z dwóch części: ściany z pamiątkowym napisem oraz rzeźb ludzkich postaci, owładniętych strachem i przerażeniem, stojących i leżących w rozpaczliwych pozycjach. W górnej części pomnika widnieje inskrypcja: „W hołdzie bestialsko pomordowanym przez żołnierzy Wehrmachtu na terenie gminy Niewiesz w dniach 7–9 września 1939 r. Społeczeństwo powiatu poddębickiego”, dalej znajduje się długa lista nazwisk zamordowanych. Autorem pomnika jest łódzki rzeźbiarz Michał Gałkiewicz. Wielokrotnie odbywały się przy nim uroczystości okolicznościowe. W 2018 r. został odnowiony, a w przywrócenie jego dawnego blasku zaangażowali się obok samorządu poddębickiego również mieszkańcy Niewiesza wraz ze Stowarzyszeniem Promocji Niewiesza i Okolic oraz tamtejszą Ochotniczą Strażą Pożarną. W ramach prac renowacyjnych odnowiony został postument pomnika, a także jego figury i ściany⁷⁰.

Podczas wojny siedziba niemieckich okupacyjnych władz gminnych mieściła się w Zakrzewie, gdzie na ten cel zaadaptowano budynki po mieszkającej tam ludności żydowskiej⁷¹. Przez cały okres okupacji szkoła nie funkcjonowała z powodu całkowitego zniszczenia budynku w pierwszych dniach września 1939 r. Większość mieszkańców Niewiesza została wysiedlona lub wywieziona w głąb III Rzeszy na przymusowe roboty. Miały miejsce dalsze egzekucje. Bardzo brutalnie zachowywała się żandarmeria, której posterunek wraz z tymczasowym aresztem umieszczony został w byłej plebanii. Jak wspominał po latach jeden z mieszkańców wsi, Jan Chałupnik, „niewolniczej represji była poddawana również młodzież i dzieci”⁷².

69 Liczba 314 zabitych i pochowanych na cmentarzu w Niewieszu została oszacowana przez Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej w Niewieszu. Nie mogą to być jednak wszystkie ofiary, gdyż wiele osób pochowano w innych miejscowościach. Zob. E. Serwiński, *Zbrodnie Wehrmachtu we wrześniu 1939 r. w rejonie Niewiesza...*, s. 117. 70 „Wokół Poddębic” 2018, nr 2.

71 Załącznik do uchwały nr XLVII/284/10 Rady Miejskiej w Poddębicach z dnia 26 kwietnia 2010 r. Plan Odnowy Miejscowości Niewiesz na lata 2010–2017, Niewiesz 2010, s. 8.

72 J. Chałupnik, *Są wśród nas świadkowie*, [w:] *Są wśród nas świadkowie tamtych czasów. Zbrodnie Wehrmachtu na terenie powiatu poddębickiego we wrześniu 1939 r.*, Poddębice 2005, s. 53.

Ryc. 5. Kościół parafialny w Niewieszu spalony podczas działań wojennych w pierwszych dniach września 1939 r. i rozebrany przez niemieckie władze okupacyjne w 1940 r. Źródło: obraz autorstwa Pawła Duraja, znajdujący się w zbiorach parafii pw. Wszystkich Świętych w Niewieszu

W 1945 r. siedziba urzędu gminy została przeniesiona z powrotem do Niewieszu i zlokalizowana w dwóch barakach na rozparcelowanej ziemi byłego majątku. W okresie powojennym gmina zachowała przedwojenną przynależność administracyjną. Według stanu z dnia 1 lipca 1952 r. gmina składała się z 28 gromad: Balin, Biernacice, Borzewisko, Bronów, Bronówek, Dominikowice, Dzierżązna, Gibaszew, Grocholice, Józefów, Józefów Kolonia, Karnice, Kobylniki, Konopnica, Krempa, Ksawercin, Leśnik, Lipnica, Łęg Baliński, Niewiesz, Niewiesz Kolonia, Paulina, Polesie, Sempółki, Sędów, Szarów Księży, Wilczków i Wola Przedmiejska⁷³. Jednostka została zniesiona 29 września 1954 r. wraz z reformą wprowadzającą gromady w miejsce gmin.

Na mocy uchwały nr 39/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 5 października 1954 r. Niewiesz stał się siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej. W skład jednostki weszły miejscowości: Grocholice, Kobylniki,

⁷³ *Wykaz gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej według stanu na z dnia 1 VII 1952 r.*, Warszawa [1952], s. 83.

Ksawercin, Lipnica, Niewiesz, Niewiesz Kolonia, Szarów Księży i Sempółki ze zniesionej gminy Niewiesz⁷⁴. Dla gromady ustalono 16 członków gromadzkiej rady narodowej⁷⁵. 1 stycznia 1956 r. gromada weszła w skład nowo utworzonego powiatu poddębickiego w województwie łódzkim⁷⁶. 1 stycznia 1958 r. do GRN w Niewieszu przyłączono część zniesionej gromady Wilczków (wieś Wilczków, wieś Karnice, Kolonia Józefów, wieś Polesie, Kolonia Piotrów, Kolonia Bronów I i Kolonia Wilczków), a na początku kolejnego roku przyłączono także obszar zniesionej gromady Dominikowice. Dnia 31 grudnia 1959 r. z gromady w Niewieszu wyłączono wieś Łęg Baliński, włączając ją do znoszonej gromady Człopy⁷⁷. GRN w Niewieszu przetrwała do końca 1972 r., czyli do kolejnej reformy gminnej. 1 stycznia 1973 r. – tym razem w powiecie poddębickim i w województwie łódzkim – reaktywowano gminę Niewiesz. W jej granicach znalazło się 29 sołectw: Balin, Biernacie, Borzewisko, Bronów, Bronówek, Dominikowice, Dzierżazna, Gibaszew, Grocholice, Józefów, Józefów Kolonia, Karnice, Kobylniki, Konopnica, Krępa, Ksawercin, Leśnik, Lipnica, Lubiszewice, Niemyśłów, Niewiesz, Niewiesz Kolonia, Polesie, Sempółki, Szarów, Światonia, Wilczków, Wólki i Zelgoszcz. 1 czerwca 1975 r. gmina Niewiesz weszła w skład nowo utworzonego województwa sieradzkiego. Zaledwie po czterech latach funkcjonowania, zgodnie z decyzją Ministra Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska, dnia 1 stycznia 1977 r. gmina została zniesiona, a jej obszar włączony do gmin Poddębice i Wartkowice⁷⁸. Wieś Niewiesz, która znalazła się w gminie Poddębice, na stałe zatraciła swoje pierwotne znaczenie administracyjne.

74 Uchwała nr 39/54 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 5 października 1954 r. w sprawie podziału na nowe gromady powiatu tureckiego; w ramach Zarządzenia Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 26 listopada 1954 r. w sprawie ogłoszenia uchwał Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 5 października 1954 r., dotyczących reformy podziału administracyjnego wsi. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 4 grudnia 1954 r., nr 20, poz. 100.

75 Uchwała Powiatowej Rady Narodowej w Turku z dnia 6 października 1954 r. w sprawie ustalenia liczby członków gromadzkich rad narodowych. Zob. Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 8 października 1954 r., nr 16, poz. 87.

76 „DzU” 1955, nr 44, poz. 286.

77 M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1995, s. 141, 146, 148.

78 „DzU” 1972, nr 49, poz. 312; 1975, nr 17, poz. 92; 1976, nr 41, poz. 244.

W pierwszych latach po zakończeniu okupacji niemieckiej we wsi rozpoczęła działalność Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” wraz z Gminną Kasą Spółdzielczą. Nie posiadała ona wówczas samodzielności, mieściła się w drewnianym budynku gminnym, a jej pierwszym kasjerem został Stanisław Odrowski ze wsi Szarów. Kasę tę przekształcono później w punkt kasowy należący do Banku Ludowego w Uniejowie, a jego siedzibą stał się wynajęty budynek od GS. Punkt zajmował się działalnością pożyczkową i oszczędnościową. Wraz z rosnącymi potrzebami miejscowej ludności w Niewieszu rozszerzono zakres działania placówki, tworząc w miejscowości filię Banku Ludowego, a następnie oddział, który funkcjonował do 1 lipca 1975 r. W ramach nowego podziału administracyjnego kraju oddział w Niewieszu, należący do Banku Ludowego w Uniejowie, stał się oddziałem Banku Spółdzielczego w Poddębicach. Od samego początku oddział w Niewieszu borykał się z bardzo złymi warunkami lokalowymi. Często dochodziło do przeprowadzek. Postarano się temu zaradzić, zawiązując Społeczny Komitet Budowy. Do prac przystąpiono w 1984 r. Ludność z Niewieszu i okolicznych miejscowości wykazała duże zainteresowanie przedsięwzięciem, angażując się w pomoc przy budowie. W 1992 r. oddano nowy budynek na potrzeby placówki bankowej. Mimo licznych zmian organizacyjnych placówka ta nadal istnieje jako filia Banku Spółdzielczego w Poddębicach⁷⁹.

Mieszkańcy Niewieszu pozbawieni w czasie wojny kościoła uczęszczali na nabożeństwa do domu parafialnego zaadaptowanego na kaplicę. Obecny kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych, oparty na fundamentach poprzedniej świątyni, zaprojektowany przez łódzkiego architekta Aleksandra Mielniczka, został wybudowany w latach 1972–1973, dzięki staraniom proboszcza ks. prał. dr. Mariana Marguza, a konsekrowany w 1980 r.⁸⁰ Administratorami i proboszczami parafii byli kolejno: ks. Teodor Stankowski (1898–1905), ks. Jan Szybarski, (1905–1908), ks. Leonard Kowalewski (1908–1916), ks. Aleksander Żurawski (1916), ks. Ignacy Rechciński (1916–1919), ks. Jan Dzikowski (1919–1925), ks. Stanisław Moszczeński (1925–1928), ks. Ignacy Radkowski (1929–1934), ks. Bolesław Rorat (1934–1936), ks. Julian Olejnik (1936–1940), ks. Józef Czajka (1945–1947), ks. Leon Kaczyński (1947–1948), ks. Kazimierz Kaik (1948–1957), ks. Franciszek Sapota (1957–1967), ks. Marian Marguż (1967–1977), ks. Stanisław

79 Załącznik do uchwały nr XLVII/284/10..., s. 7.

80 *Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001, s. 638.

Strzeliński (1977–1991)⁸¹, ks. Lech Musielski (1991–1994), ks. Kazimierz Rogoziński (1994–2002), ks. Piotr Czopiński (2002–2006), ks. Sławomir Hejman (od 2006 r.)⁸². Na uwagę zasługuje fakt, że z parafii pochodzi wyświęcony w 1981 r. ks. płk prał. Józef Srogosz, pełniący w latach 1998–2006 funkcję dziekana Sił Powietrznych RP. Od 2013 r. jest proboszczem parafii pw. św. Mikołaja Biskupa w Krzywiniu koło Leszna.

Zaraz po ustaniu działań wojennych uruchomiono w miejscowości szkołę. Dzieci uczyły się w prywatnych domach oraz w budynku plebanii. W 1949 r. udało się odbudować zniszczony w czasie wojny budynek szkoły i w lutym 1950 r. uczniowie mogli przenieść się do nowo wybudowanego gmachu. Mimo obiektywnych trudności i niezbyt dobrych warunków lokalowych placówkę wielokrotnie modernizowano na przestrzeni lat, często w czynnie społecznym. Kierowana była kolejno przez: Halinę Kazimierczak, Władysława Kempistego, Juliana Błaszczyka (1972–1978), Zygmunta Galocha (1978–1991), Danielę Szpak (1991–2007) i Sławę Mikołajczyk (2008–2012). W styczniu 2012 r. szkole nadano nazwę Polskiej Niezapominajki, a trzy miesiące później Rada Miejska w Poddębicach podjęła decyzję o likwidacji placówki ze względów ekonomicznych, gdyż do placówki uczęszczało tylko 63 dzieci, a zatem z początkiem września tego samego roku uczniowie nie podjęli już w niej nauki⁸³.

W 1955 r. utworzono we wsi Gromadzką Bibliotekę Publiczną, którą zlokalizowano w baraku przy siedzibie Prezydium Gromadzkiej Rady Narodowej. Pod koniec lat 60. bibliotekę przeniesiono do wybudowanego budynku straży. Po likwidacji Gromadzkich Rad Narodowych w roku 1972 placówka zmieniła nazwę na Gminna Biblioteka Publiczna. Po zlikwidowaniu gminy Niewiesz i przyłączeniu jej do Poddębic, biblioteka funkcjonowała jako Filia Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej w Poddębicach⁸⁴.

81 Więcej na temat ks. S. Strzelińskiego zob. J. Stulczewski, *Wywiad z ks. kan. Stanisławem Franciszkiem Strzelińskim – kapelanem Związku Wysiedlonych Ziemi Łódzkiej*, „Biuletyn Szadkowski” 2015, t. 15, s. 259–264.

82 *Diecezja Włocławska...*, s. 639.

83 Rada Miejska w Poddębicach podjęła uchwałę nr XXV/128/12 w dniu 3 kwietnia 2012 r. o likwidacji z dniem 31 sierpnia 2012 r. Szkoły Podstawowej im. Polskiej Niezapominajki w Niewieszu. Mimo skargi rodziców Wojewódzki Sąd Administracyjny w Łodzi w dniu 30 sierpnia 2012 r. podtrzymał decyzję poddębickich radnych. Zob. <https://sieradz.naszemiasto.pl/sad-zdecydowal-szkola-w-niewieszu-do-likwidacji/ar/cr-1523891> [dostęp: 15.03.2021]

84 Załącznik do uchwały nr XLVII/284/10..., s. 14–15.

W 2015 r. podjęto decyzję o likwidacji placówki. W latach 1975–1977 istniał w Niewieszu Gminny Związek Drużyn Związku Harcerstwa Polskiego (Hufiec), który następnie został podzielony i przyłączony do Hufca w Poddębicach i Wartkowicach⁸⁵.

Na początku XXI w. funkcjonowały w Niewieszu, oprócz wcześniej wspomnianych podmiotów, dwa sklepy (m.in. sklep spożywczy nr 30 Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska”) oraz filia Niepublicznego Zakład Opieki Zdrowotnej z Leźnicy Wielkiej⁸⁶. Warto tutaj wspomnieć, że przez wiele lat opieka zdrowotna w miejscowości posiadała dość prymitywne warunki. W okresie powojennym zorganizowano we wsi na stałe placówkę służby zdrowia, a na etacie zatrudniono felczera. Istniejąca do chwili obecnej poradnia wypełnia zadania z zakresu ochrony zdrowia i zapewnia podstawową opiekę zdrowotną miejscowej ludności.

Ponownie odbudowana w Polsce Ludowej strażnica uległa powtórnemu spaleni. Obecną siedzibę Ochotniczej Straży Pożarnej wzniesiono po 1957 r. Od 2001 r. jednostka znajduje się w Krajowym Systemie Ratowniczo-Gaśniczym⁸⁷. Od 2010 r. w miejscowości działa także Stowarzyszenie Promocji Niewiesza i Okolic, które integruje i aktywizuje miejscowe środowisko, a zarazem kontynuuje tradycje niegdyś istniejącego we wsi Koła Gospodyń Wiejskich. Swoją siedzibę ma w budynku miejscowej strażnicy. Dodatkowo prowadzi społecznie bibliotekę, która wcześniej została zlikwidowana przez władze samorządowe⁸⁸.

Obecnie sołectwo Niewiesz położone jest w gminie Poddębice, w powiecie poddębickim, leżącym w granicach administracyjnych województwa łódzkiego. Jego powierzchnia całkowita wynosi 323 ha, z czego 269 ha to użytki rolne. Największą powierzchnię zajmują grunty orne: 212 ha. Łąki i pastwiska liczą 57 ha. Grunty leśne zajmują około 53 ha (16%), w tym około 39 ha to lasy stanowiące własność osób prywatnych.

Miejscowość znajduje się na północnym skraju Niecki Sieradzkiej, w odległości około 8 km od Poddębic i 7 km od Uniejowa. Na południu Niewiesz sąsiaduje z wsią Lipnica, na wschód z miejscowością Wilczków, od

85 Komendantami Hufca Niewiesz byli: Alicja Włodarska (1975–1976) i Zdzisław Burski (1976–1977). Zob. *Szkice z dziejów Związku Harcerstwa Polskiego w województwie sieradzkim*, Z. Tobjański (red.), Sieradz 1988, s. 186.

86 *Nowa książka telefoniczna tel.*, Sieradz 2002, s. 27.

87 Załącznik do uchwały nr XLVII/284/10..., s. 16.

88 J. Stulczewski, *Stowarzyszenie Promocji Niewiesza i Okolic 2010–2020*, Niewiesz 2020.

zachodu z Grocholicami i Sempółkami, a od północy z wsiami Kobylniki i Szarów. Dwie ostatnie wspomniane miejscowości oddziela od Niewiesza pas bagien potorfowych. W sąsiedztwie sołectwa znajduje się leśny rezerwat przyrody Napoleonów⁸⁹ (zwany również Dąbrową Napoleonów), zajmujący obszar 37,99 ha (akt powołujący podawał 38,63 ha). Utworzony został w 1995 r. w celu ochrony zespołu wiekowej dąbrowy świetlistej oraz boru mieszanego z bujnym runem, w którym występuje wiele gatunków roślin rzadkich i chronionych, w tym m.in. napastrnica zwyczajna, lilia złotogłów, podkolan biały, kostrzewa ametystowa i dzwonek szczeciniasty⁹⁰. Rezerwat znajduje się na terenie Nadleśnictwa Poddębice.

Ryc. 6. Pomnik pomordowanych przez żołnierzy Wehrmachtu mieszkańców z terenu gminy Niewiesz, znajdujący się przy trasie Poddębice–Uniejów (autorstwo: Michał Gałkiewicz)

Fot. Janusz Marszałkowski, marzec 1987 r.

89 Nazwa rezerwatu wywodzi się od imienia dziedzica Niewiesza Napoleona Józefa Wyszogoty-Zakrzewskiego.

90 H. Andrzejewski, M. Kiedrzyński, J. Jakubowska-Gabara, *Czynna ochrona dąbrowy świetlistej *Potentillo albae-Quercetum* w rezerwacie Napoleonów (Polska Środkowa) – rezultaty jednorazowego zabiegu*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 2015, t. 17 (1), s. 125–131.

Podsumowanie

Niewiesz posiada bogatą historię. Niegdyś wieś szlachecka, od XIX w. siedziba władz gminnych. Dziś miejscowość zupełnie zatraciła swoje znaczenie administracyjne i zdaje się, że już nigdy go nie odzyska. Na tle innych miejscowości jest niewyróżniającym się niczym sołectwem. Spośród pełnionych na przestrzeni wieków różnych funkcji obecnie wieś zachowała jedynie status siedziby parafii rzymskokatolickiej pw. Wszystkich Świętych. Wraz z likwidacją miejscowej szkoły podstawowej zatraciła również znaczenie ośrodka oświatowego. Istotną rolę w odniesieniu do życia kulturalnego i społecznego sołectwa odgrywa w dalszym ciągu Ochotnicza Straż Pożarna. W jej budynku mieści się prowadzona społecznie biblioteka wiejska oraz koncentrują się wszelkie inicjatywy. Odbywają się tam również różnego rodzaju spotkania organizacji pozarządowych. Z dawnego założenia dworskiego zachowały się tylko pozostałości zabudowań gospodarczych i fragmenty parku. O poniesionych przez Niewiesz stratach osobowych i materialnych w pierwszych dniach września 1939 r. przypomina dziś pomnik pomordowanych przez niemiecki Wehrmacht, usytuowany przy drodze krajowej nr 72, na odcinku pomiędzy Poddębicami a Uniejowem. Monument ten jest dziś najbardziej rozpoznawalnym elementem krajobrazu wsi i w pewnym stopniu symbolem, wyróżniającą ją na tle innych miejscowości powiatu poddębickiego.

Bibliografia

Materiały źródłowe

- „Dziennik Urzędowy” 1937, nr 46, poz. 350.
- „Dziennik Urzędowy” 1937, nr 48, poz. 374.
- „Dziennik Urzędowy” 1955, nr 44, poz. 286.
- „Dziennik Urzędowy” 1972, nr 49, poz. 312.
- „Dziennik Urzędowy” 1975, nr 17, poz. 92.
- „Dziennik Urzędowy” 1976, nr 41, poz. 244.
- Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 8 października 1954 r., nr 16, poz. 87.
- Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu z dnia 4 grudnia 1954 r., nr 20, poz. 100.
- „Łódzki Dziennik Urzędowy” 1933, nr 18.

Obwieszczenia Publiczne. Dodatek do „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Sprawiedliwości”, 1931, nr 64a.

Załącznik do uchwały nr XLVII/284/10 Rady Miejskiej w Poddębicach z dnia 26 kwietnia 2010 r. Plan Odnowy Miejscowości Niewiesz na lata 2010–2017, Niewiesz 2010.

Opracowania

- Andrzejewski H., Kiedrzyński M., Jakubowska-Gabara J., *Czynna ochrona dąbrowy świetlistej Potentillo albae-Quercetum w rezerwacie Napoleonów (Polska Środkowa) – rezultaty jednorazowego zabiegu*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 2015, t. 17 (1), s. 125–131.
- Bandurka M., *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku*, Łódź 1995.
- Chałupnik J., *Są wśród nas świadkowie*, [w:] *Są wśród nas świadkowie tamtych czasów. Zbrodnie Wehrmachtu na terenie powiatu poddębickiego we wrześniu 1939 r.*, Poddębice 2005, s. 50–54.
- Datner S., *55 dni Wehrmachtu w Polsce. Zbrodnie dokonane na polskiej ludności cywilnej w okresie I.IX.–25.X.1939 r.*, Warszawa 1967.
- Diecezja Włocławska 2000*, Włocławek 2001.
- Frątczak W., *Diecezja włocławska w okresie II wojny światowej*, Włocławek 2013.
- Graeve S., Jacques L.V., *Przewodnik po Guberni Kaliskiej*, Warszawa 1912.
- Herbarz polski*, t. 2, A. Boniecki, A. Reiski (oprac.), Warszawa 1900.
- Hube R., *Zbiór rot przysięg sądowych poznańskich, kościańskich, kaliskich, sieradzkich, piotrkowskich i dobrzyszyckich z końca wieku XIV i pierwszych lat wieku XV*, Warszawa 1888.
- Jóźwiak B., *Działania obronne Armii „Poznań” na ziemiach powiatu poddębickiego we wrześniu 1939 roku*, [w:] *Są wśród nas świadkowie tamtych czasów. Zbrodnie Wehrmachtu na terenie powiatu poddębickiego we wrześniu 1939 r.*, Poddębice 2005, s. 11–18.
- Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 3, Poznań 1879.
- Księga Adresowa Polski (wraz z w. m. Gdańskiem) dla handlu, przemysłu, rzemiosł i rolnictwa*, Warszawa 1930.
- Libicki M., Wryk R., *Zbrodnie niemieckie w Wielkopolsce w latach 1939–1945*, Poznań 2004.
- Łaski J., *Liber beneficiorum archidiecezyi gnieźnieńskiej*, t. 1, Gniezno 1880.
- Milczarek J., *Powstanie styczniowe w Sieradzkim*, Sieradz 1983.

- Nawrocki S., *Hitlerowska okupacja Wielkopolski w okresie zarządu wojskowego. Wrzesień–październik 1939 r.*, Poznań 1966.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Nowa książka telefoniczna tel.*, Sieradz 2002.
- Olejniki T., *Towarzystwa ochotniczych straży ogniowych w Królestwie Polskim*, Warszawa 1996.
- Pawiński A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Wielkopolska*, t. 13, cz. 2, *Źródła dziejowe*, Warszawa 1883.
- Pietrzak J., *Napoleon Zakrzewski – założyciel i darczyńca poddębickiej straży pożarnej*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2018, nr 2, s. 35–37.
- Pietrzak J., *Poddębickie kalendarium*, Poddębice 1998.
- Pietrzak J., *Potycka pod Niewieszem 24 V 1863 r.*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1992, nr 1, s. 13–14.
- Rosin R., *Warunki naturalne, drogi lądowe i rozwój terytorialno-administracyjny*, [w:] J. Śmiałowski (red.), *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 11–35.
- Rosin R., *Zbrodnie Wehrmachtu w Sieradzkim (1 września – 25 października 1939 r.)*, „Biuletyn Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu w Łodzi. Instytut Pamięci Narodowej” 1994, t. 3, s. 7–16.
- Ruszkowski A., *Sieradz i okolice. Przewodnik turystyczny*, Sieradz 2000.
- Ruszkowski A., *Wydarzenia powstania styczniowego 1863–1864 w województwie sieradzkim*, „Wędrownik” 1983, nr 288, s. 1–17.
- Serwiński E., *Zbrodnie Wehrmachtu we wrześniu 1939 r. w rejonie Niewiesza w pow. tureckim*, „Przegląd Zachodni” 1963, t. 3, s. 114–125.
- Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. 2, *Województwo łódzkie*, Warszawa 1925.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, B. Chlebowski (red.), F. Sulimierskiego, W. Walewskiego, t. 7, Warszawa 1886.
- Spiskowcy i partyzanci 1863 roku*, S. Kieniewicz (red.), Warszawa 1967.
- Stulczewski J., *Stowarzyszenie Promocji Niewiesza i Okolic 2010–2020*, Niewiesz 2020.
- Stulczewski J., *Wywiad z ks. kan. Stanisławem Franciszkiem Strzelińskim – kapelanem Związku Wysiedlonych Ziemi Łódzkiej*, „Biuletyn Szadkowski” 2015, t. 15, s. 259–264.

- Szkice z dziejów Związku Harcerstwa Polskiego w województwie sieradzkim*, Z. Tobjański (red.), Sieradz 1988.
- Szweda A., Szybkowski S., *Kilka słów o pieczęci biskupa włocławskiego Jana Pelli z Niewiesz przy dokumencie pokoju mełneńskiego z 1422 r.*, „*Studia Źródłoznawcze*”, 2018, t. LVI, s. 105–118. <https://doi.org/10.12775/SZ.2018.04>
- Szybkowski S., *Biskup włocławski Jan Pella z Niewiesz i jego bratankowie. Z badań nad wpływem duchownych na kariery ich rodzin w późnym średniowieczu*, [w:] A. Wałkowski (red.), *Duchowieństwo i laicy*, Warszawa 2010, s. 190–205.
- Szymczakowa A., „*Milites strenui*” z *Sieradzkiego w XV wieku*, [w:] A. Radziwiński i J. Wroniszewski (red.), *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, Toruń 1996, s. 191–214.
- Szymczakowa A., *Szlachta sieradzka w XV wieku*, Łódź 1998.
- Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policyi*, t. 2. M–Z, Warszawa 1827.
- Wisińska M., *Kultura i oświata do końca XVIII wieku*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, J. Śmiałowski (red.), Łódź 1977, s. 163–198.
- Wójcik T., Boraś J., *Walki oddziału wydzielonego ppłk. Mariana Frydrycha z jednostkami 30 Dywizji Piechoty Wehrmachtu o utrzymanie przeprawy mostowej w Uniejowie w dn. 6–7 września 1939 roku*, „*Biuletyn Uniejowski*” 2020, t. 9, s. 23–57. <https://doi.org/10.18778/2299-8403.09.02>
- Wykaz gromad Polskiej Rzeczypospolitej udowej według stanu na z dnia I VII 1952 r.*, Warszawa [1952].
- Zajączkowski S., Zajączkowski S.M., *Materiały do słownika geograficzno-histycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. II, Łódź 1970.

Prasa

- „*Echo Tureckie*” 1926, nr 13; 1927, nr 39; 1928, nr 16; 1932, nr 50; 1933, nr 6; 1934, nr 28; 1935, nr 21, 29, 38; 1936, nr 50; 1937, nr 8, nr 41; 1938, nr 17, 21, 22, 26, 27; 1939, nr 5, 30.
- „*Gazeta Sądowa Warszawska*” 1906, nr 37.
- „*Gazeta Świąteczna*” 1887, nr 331/32; 1889, nr 444; 1903, nr 1192.

„Kurier Warszawski” 1875, nr 99; 1895, nr 349; 1897, nr 73; 1921, nr 305.

„Rozwój” 1906, nr 203; 1907, nr 26.

„Strażak” 1903, nr 11.

„Wiadomości z pola bitwy”, 16.07.1863, nr 14.

„Wokół Poddębic” 2018, nr 2.

„Zaranie” 1913, nr 33; 1914, nr 11.

„Zorza” 1903, nr 51; 1904, nr 50; 1911, nr 41, 43.

Źródła internetowe

<http://kruszwicahistoria.blogspot.com/2016/10/znani-praaci-i-kanonicy-kruszwiccy-do.html>

<https://sieradz.naszemiasto.pl/sad-zdecydowal-szkola-w-niewieszu-do-likwidacji/ar/c1-1523891> [dostęp: 3.03.2021].

A short history of the village of Niewiesz

SUMMARY | The origins of the village of Niewiesz date from the Middle Ages. The first mention in written sources is from 1357. Originally, it belonged to the Chebda family of the Pomian coat of arms. In the early 15th century a parish was established in this locality. At the end of the 18th century Niewiesz became the property of the Zakrzewski family of the Wyssogota coat of arms. In 1874 a new church was built there thanks to Józef Joachim Zakrzewski. The Zakrzewski family also contributed to the development of social and cultural life of Niewiesz. In 1903 a Voluntary Fire Brigade was set up in the village, in 1907 a school was opened, and in 1911 a Savings and Loan Society started its activity. During the January uprising a fight between the insurgent and Russian troops took place in Niewiesz. After the defeat of the uprising the commune of Niewiesz was established with the seat of municipal authorities in Dominikowice, to be moved back to Niewiesz in the interwar period. During WWII, as a result of heavy fights, the church, the municipality building, the school and the manor-house were destroyed. In the years 1945–1954 Niewiesz was again a commune, in the period 1954–1972 it was the seat of the District People’s Council, and in 1973–1976 its commune status was restored. In 1977 it lost its administrative function. Today it belongs to the municipality of Poddębice.

KEYWORDS | Niewiesz, noble family’s village, Chebda family, Zakrzewski family, Sieradz land, Poddębice district

| Informacje o artykule: przyjęto – 19 marca 2021; zaakceptowano w maju 2021 r.